

IOAN MITREA, Comunități sătești la est de Carpați în epoca migrațiilor. Așezarea de la Davideni din secolele V-VIII.

Editura „Constantin Matasă“, Piatra Neamț, 2001, 400 p.

Volumul de față, aparținând arheologului Ioan Mitrea, se constituie într-o necesară lucrare monografică, scrisă la capătul a trei decenii de cercetări sistematice, a 22 de campanii anuale, – efectuate în așezarea din secolele V-VIII de la Davideni, județul Neamț, în punctul „La izvoare-Spiești“ –, și după ani de zile de studiere atentă a materialelor descoperite. Scopul lucrării, după cum mărturisește însuși autorul în *Introducere*, este acela de a contribui „la mai deplina cunoaștere a proceselor demoeconomice și etno-culturale din epoca secolelor V-VII, și în final la cunoașterea tot mai cuprinzătoare a procesului istoric de evoluție a comunităților locale de la daco-români la români.“

După o succintă *Introducere* (p. 9-13), în care înfățișează modul în care s-a ajuns la cercetarea habitatului de la Davideni din secolele V-VIII, autorul prezintă, în primul capitol al lucrării (p. 9-14), *cadrul natural al așezării*, situată în dreapta drumului Davideni-Păstrăveni-Tg. Neamț, pe o terasă la 12-15 metri, pe malul drept al râului Moldova. Este subliniat cu acest prilej faptul că clima, cadrul fizic și geografic, rețeaua hidrografică, solul, vegetația spontană ș.a. evidențiază condițiile foarte favorabile oferite de acest habitat de-a lungul multor milenii.

Cel de-al doilea capitol (p. 19-24) realizează, pentru început, un scurt *istoric al cercetărilor* arătând că săpăturile arheologice de la Davideni, – efectuate în două etape, 1970-1979 și 1986-1997, pe o suprafață de aproximativ 23 000m² –, au scos la iveală 74 de locuințe din secolele V-VIII și una singură din secolele VII-VIII. În continuare, sunt menționate *alte așezări din secolele V-VIII*, – descoperite în microregiunea în care se găsește așezarea de la Davideni, punctul „La izvoare-Spiești“ –, care au fost parțial semnalate și exploatate: Davideni „La curte“, Târpești, Borșeni, Borniș, Poiana-Dulcești, Izvoare-Bahna etc. Totodată, este remarcat faptul că limitele de sud și de nord ale microregiunii sunt marcate prin importante așezări – precum cele de la Costișa-Mănoaia și respectiv Botoșana –, care au permis formularea conceptului de cultură Costișa-Botoșana, caracteristic spațiului est-carpatic al României în secolele V-VIII.

În următorul capitol (p. 25-34) sunt prezentate *metoda de cercetare, stratigrafia și descoperiri din epoci mai vechi*. Un spațiu distinct este acordat dovezilor de locuire, – importante pentru valoarea lor intrinsecă dar și pentru semnificația lor istorică –, aparținând epocii neolitice (culturii de tip Precucuteni); epocii târzii a bronzului (cul-

tura Noua) – ceramică, obiecte din bronz, din os și din piatră; Hallstatt-ului timpuriu – un tipar cu aripi mici din fier și un bogat material ceramic; celei de-a doua epoci a fierului (cultura Poienești-Lukaševka) – ceramică, piese de bronz, obiecte din fier, care atestă o continuitate pe orizontală, timp de mai multe milenii, în microregiunea în care se află așezarea din secolele V-VIII de la Davideni.

În capitolul patru, intitulat *Așezarea din secolele V-VII* (p. 35-171), sunt prezentate în subcapitolul *A, locuințele și anexele gospodărești*. Din cauza a diverse motive obiective, locuințele și anexele gospodărești sunt descrise în ordinea descoperirilor și nu separat pentru fiecare din cele două etape ale evoluției așezării din secolele V-VII de la Davideni. Sunt prezentate în continuare cele 74 de locuințe, – 36 din prima etapă (sec. V-VI) și 38 din cea de-a doua (sec. VI-VII) –, care formează așezarea din secolele V-VII. Pentru fiecare locuință sunt date dimensiunile, informații în legătură cu arhitectura, cuptoarele și este prezentat inventarul descoperit. În cadrul anexelor gospodărești sunt prezentate cuptoarele de copt pâine, situate în preajma locuințelor, gropi de provizii și menajere. Sunt prezentate, de asemenea, 9 cuptoare de lut din afara cadrului locuințelor, câteva vetre în aer liber („vetre temporare”) și alte anexe ale locuințelor. La sfârșitul subcapitolului sunt menționate obiecte de inventar, din secolele V-VII, descoperite izolat în afara complexelor de locuire și a anexelor gospodărești.

În subcapitolul *B* se realizează *descrierea și analiza inventarului* descoperit, din cele două etape de evoluție a așezării.

Pentru început, este prezentat inventarul din prima etapă de evoluție a așezării, respectiv etapa secolelor V-VI. Descrierea inventarului începe cu unelte din fier, bronz, os, piatră și din lut. Sunt prezentate cuțitele, secerile și alte obiecte din fier, din bronz, mai multe străpungătoare și ace confecționate din os, un tipar fragmentar din piatră și numeroase obiecte din lut (fusaiole, greutatea pentru războiul de țesut sau pentru plasa de pescuit, o lingură pentru turnat metale).

Un loc important este rezervat obiectelor vestimentare, de podoabă, de cult și de toaletă. Ca accesorii vestimentare sunt menționate patru fibule din fier și trei turnate în bronz, de tip romano-bizantin. Pe baza analizei caracteristicilor acestor fibule și a unor analogii, cele șapte fibule au fost atribuite primei etape de evoluție a așezării.

Un spațiu aparte este acordat unei fibule turnate în bronz, din secolul al VI-lea, care are în arcuț sa imaginea unui chip uman cu aureolă, foarte probabil imaginea lui Hristos, ce se regăsește atât pe fragmentul ceramic descoperit la Dyrrachium, cât și pe fibula de la Odarci (Dobrič)- Bulgaria.

Între obiectele considerate accesorii vestimentare, sunt menționate, în același timp, un buton din bronz, mai multe cataramă din fier și două mânere de pungă din os. Din categoria obiectelor de podoabă sunt amintite o brățară fragmentară, un cercel din bronz și un pandantiv.

Din categoria pieselor de toaletă sunt menționați pieptenii din os cu dinți bilaterali. Sunt descrise în mod deosebit două piese unicate în România: un pieptene cu dinți bilaterali, protejat de o teacă, – ce are analogii doar cu unul din pieptenii descoperiți în Franța, respectiv în cimitirul franc de la Villey St. Etienne –, și un pieptene, confecționat dintr-o plăcuță din os, cu un singur rând de dinți, cu mânerul semicircular, terminat pe mijloc cu o cruce.

În categoria obiectelor de cult sunt incluse, în primul rând, o cruciuliță de bronz,

atribuită primei jumătăți a secolului al VI-lea, și o linguriță de bronz, utilizată pentru administrarea Sfintei Euharistii. În ansamblul inventarului, un loc aparte este ocupat de ceramica lucrată la roată și de cea modelată manual. În urma analizei materialului ceramic se constată faptul că ceramica lucrată la roată, – prezentă în toate locuințele, cu excepția celei cu nr. 67 și realizată dintr-o pastă nisipoasă cu striții și caneluri –, este reprezentată îndeosebi de vase de tip borcan și că ceramica modelată manual constă în diferite forme (vase borcan și tipsii).

Urmează prezentarea inventarului celei de-a doua etape din evoluția așezării de la Davideni, ce cuprinde a doua jumătate a secolului al VI-lea și aproape tot secolul al VII-lea. Se constată că acesta este mult mai sărac, caracterizat prin scăderea, până aproape de dispariție, a ceramicii lucrate la roată, absența fibulelor romano-bizantine, de tipul celor din epoca anterioară, dar și prin prezența fibulelor „digitate”.

Sunt menționate unelte de fier (cuțite, seceri, gravoare, cărlige, amnare), din os (ace, străpungătoare) și lut (fusaiole). Dintre piesele vestimentare sunt amintite trei fibule „digitate”, confecționate din bronz prin turnare. Prima dintre ele, ce are analogii apropiate în Crimeea, constituie un unicat în spațiul vechii Dacii, motiv pentru care a fost denumită fibulă „digitată” zoomorfă de tip Davideni. Cea de-a doua fibulă „digitată” este de tip Sarmizegetusa, iar cea de-a treia aparține seriei Coșoveni.

Dintre alte obiecte sunt menționate o cataramă din fier, un cercel din bronz, fragmente din piepteni cu dinți bilaterali, săgeți din fier cu trei aripiore, săgeți din fier triunghiulare și romboidale, precum și o jucărie din lut. Se constată generalizarea întrebuințării ceramicii lucrate manual, – dintr-o pastă grosieră, rareori mai densă, – în special vase borcan și tipsii.

Este remarcat faptul că inventarul celei de-a doua etape de evoluție a așezării de la Davideni evidențiază un moment de regres, de discontinuitate culturală și că – la sfârșitul secolului al VII-lea și în secolul al VIII-lea – se produce un reviriment vizibil în tabloul culturii materiale, îndeosebi al ceramicii.

Capitolul al cincilea, *Nivelul de locuire din secolele V-VIII* (p. 172-176), prezintă inventarul din ultima fază de evoluție a așezării de la Davideni, reprezentată de o singură locuință (L-62): fragmente ceramice (vase borcan lucrate manual și la roată), bolovani de la cuptor, oase de animale și un vârf de corn.

În capitolul șase, denumit *Concluzii arheologice și istorice* (p. 177-207), sunt precizate câteva caracteristici specifice ale așezării de la Davideni și este subliniată însemnătatea acesteia în ansamblul secolelor V-VIII.

În subcapitolul A sunt făcute câteva considerații în legătură cu tipul de așezare, *locuințele și anexele gospodărești*: în așezarea de la Davideni, din secolele V-VII, explorată în proporție de 85%, locuințele au fost amplasate în funcție de configurația terenului, în jurul izvoarelor, pe același aliniament, probabil de-a lungul unor poteci; în mai multe cazuri s-a observat gruparea acestora în „cuiburi”; cu excepția unei singure locuințe (L-54), care este de suprafață, toate celelalte sunt bordeie și bordeie semiîngropate; elementele de arhitectură, instalațiile pentru foc și alte detalii sunt asemănătoare tuturor locuințelor.

În subcapitolul B sunt formulate unele considerații privind *structurile economice, demografice și social-politice*, specifice comunității sătești de la Davideni în secolele V-VIII: locuitorii așezării se ocupau cu agricultura, creșterea animalelor, practicau unele meșteșuguri casnice și își completau necesarul de hrană prin cules din natură, prin pescuit și vânat; din punct de vedere demografic, numărul membrilor comunității

sătești a crescut, ajungând la maximum 80 de locuitori spre mijlocul secolului al VI-lea; comunitatea era organizată în secolele V-VI ca o obște sătească de tip bizantin care, foarte probabil, spre mijlocul secolului al VI-lea, a fost centrul unei „romanii populare“.

În subcapitolul C sunt făcute importante considerații în legătură cu *viața spirituală* a acestei comunități: la Davideni au fost descoperite importante piese de factură creștină, între care se remarcă o cruciuliță de bronz cu brațele egale, o linguriță de bronz folosită pentru administrarea Sfintei Euharistii, vasele care au imprimat semnul crucii și, mai ales, fibula de tip romano-bizantin, care are pe arc imaginea unui chip uman cu nimb, foarte probabil al lui Hristos; în așezarea din secolul al VI-lea a trăit o importantă comunitate religioasă; secolul al VI-lea este considerat momentul de generalizare a creștinismului în aceste regiuni.

În subcapitolul D sunt formulate unele *considerații etno-culturale și istorice*, pe baza rezultatelor cercetărilor de la Davideni: în secolele V-VI aici a trăit o comunitate sătească romanică, autohtonă, alături de care au conviețuit, – din a doua jumătate a secolului al VI-lea și în marea parte a secolului al VII-lea –, și grupuri de slavi; aceștia din urmă au fost asimilați din punct de vedere cultural și etnic de către autohtonii romanici până la sfârșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VIII-lea; descoperirile contribuie la mai buna cunoaștere a evoluției și conținutului culturii Costișa-Botoșana-Hansca, specifică spațiului carpato-nistreean în secolele V-VII; chiar din secolul al VIII-lea, la Davideni a fost atestată, de asemenea, cultura românească, ce dovedește sfârșitul procesului de etnogeneză a românilor.

Cartea mai cuprinde *Studiul arheozoologic al resturilor animaliere descoperite în așezarea de la Davideni*, aparținând lui Sergiu Haimovici (p. 208-229). Analiza materialului cumulat, – alcătuit din 614 resturi din care au putut fi determinate un număr de 570 piese osoase (92,83%), – a scos la iveală două grupe de vertebrate: păsările (găina domestică – 5 resturi) și mamifere (565 resturi) cu zece specii, din care șase domestice (taurinele, porcinele, ovicaprinele, calul și câinele) și patru sălbatice (mistrețul, cerbul, căpriorul și elanul). Pe baza studierii resturilor animaliere, sunt formulate unele concluzii în legătură cu importanța economică a acestor specii, ocupațiile de bază ale locuitorilor așezării, caracteristicile sociale ale populației și particularitățile ambientului.

Lucrarea se deschide cu *Cuprinsul* și se încheie cu *Anexe*, care includ: *Mulțumiri* (p. 230-235), adresate de autor celor care au făcut posibilă apariția cărții, un *rezumat în limba franceză* (p. 236-243), *Explicația ilustrațiilor* – în limba franceză (p. 244-251), *Lista abrevierilor* (p. 252), *Indice general* (p. 253-259) și *Ilustrații* (p. 260-399).

Apariția cărții arheologului Ioan Mitrea nu poate fi decât binevenită. Bazată pe o îndelungată și riguroasă cercetare, lucrarea reprezintă un prețios punct de reper pentru toți cei interesați de studierea istoriei societății autohtone de la est de Carpați și a drumului evoluției de la daco-romanici la români.

Daniel FLAUT

JOHN JULIUS NORWICH, *A Short History of Byzantium*,
Alfred A. Knopf, Publisher, New York, 1997, XL + 431 p. + 24 p. ilustrații

Prezentul volum constituie prima ediție americană a lucrării *A Short History of Byzantium*, apărută la Londra, în 1997. John Julius Norwich - absolvent al prestigioaselor universități din Strasbourg și Oxford, diplomat de carieră, membru activ al Camerei Lorzilor - și-a făcut cunoscute preocupările sale în domeniul istoriei și prin lucrările: *A History of Venice*, *Taste for Travel*, *The Normans in Sicily*.

Într-un moment în care splendorile artei bizantine sunt redescoperite în America, J. J. Norwich publică laolaltă, în această însemnată ediție, cele mai importante și mai fascinante evenimente ale remarcabilei sale trilogii despre creșterea și prăbușirea Imperiului bizantin: *Byzantium: The Early Centuries* (1998); *Byzantium: The Apogee* (1991); *Byzantium: The Decline and Fall* (1995).

Spiritual, inteligent și cu privirea ațintită asupra detaliilor, autorul descrie dramatic istoria Bizanțului pornind de la începuturile sale în 330, - mutarea de către Constantin cel Mare a capitalei imperiale la Constantinopol, pe locul vechiului port grecesc Byzantion, în Asia Mică -, continuând cu creșterea lui ca primul și cel mai longeviv imperiu creștin și încheind cu ultimele sale zile eroice și posibila înfrângere de către turci în 1453.

Partea I a lucrării, *The Early Centuries*, surprinde principalele evenimente ale istoriei lumii bizantine cuprinse între domnia lui Constantin cel Mare și sfârșitul luptelor iconoclaste. Partea a II-a, *The Apogee*, analizează perioada de maximă dezvoltare a Imperiului bizantin, plecând de la debutul secolului al IX-lea (restaurarea imaginilor) și terminând cu bătălia de la Manzikert. Ultima parte, *The Decline and Fall*, descrie evoluția istoriei Bizanțului în secolele XI - XV, respectiv de la domnia lui Alexios I Comnenul (1081-1118) și până la 1453.

Cartea lui J.J. Norwich ne prezintă o istorie marcată de extraordinare transformări și drame: adoptarea creștinismului de către lumea greco-romană; sfârșitul Romei și al imperiului său; înfrângerea de către turcii selgiuchizi la Manzikert în 1071; domniile lui Constantin, Teodosie cel Mare, Iustinian și Vasile al II-lea. Au fost secole sângeroase în care Bizanțul a luptat pentru însăși supraviețuirea sa; secole de controverse în legătură cu natura lui Hristos și a Bisericii; secole de învățătură în care cultura antică a fost păstrată vie și prezervată de către scribi; și, mai ales, secole ale creativității în care geniul bizantin și-a pus amprenta asupra artei și arhitecturii. După mai bine de paisprezece veacuri, sclipitoarele mozaicuri de la Ravenna și splendorile marii biserici Sf. Sofia din Istanbul încă au puterea de a-ți tăia răsuflarea de la distanță.

Lucrarea se deschide cu *Cuprinsul*, *Lista ilustrațiilor*, *Hărți*, *Arbori genealogici* ai

famiilor imperiale bizantine, *Prefața, Introducere și se încheie cu Lista împăraților bizantini, Lista sultanilor otomani, Lista papilor, Bibliografia și Indexul.*

Valoroasă contribuție istoriografică, bazată pe o erudită informație, cartea lui John Julius Norwich este o originală descriere a uneia din cele mai mari civilizații ale trecutului și a magnificei sale moșteniri culturale.

Daniel FLAUT